

WPLYW ŚRODOWISKA A MOTYWACJA WYBORU STUDIÓW PRZEZ STUDENTÓW NAUK HUMANISTYCZNYCH UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO I NAUK ŚCISŁYCH POLITECHNIKI RZESZOWSKIEJ

Zbigniew Chodkowski

ORCID: 0000-0001-5114-2314

Uniwersytet Rzeszowski

adres e-mail: zchod@ur.edu.pl

THE IMPACT OF THE ENVIRONMENT AND THE MOTIVATION
FOR CHOOSING STUDIES BY STUDENTS OF HUMANITIES
AT THE UNIVERSITY OF RZESZÓW AND THE EXACT SCIENCES
OF THE RZESZÓW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Keywords: environment, education, motivation, work

Abstract. Motivation accompanies all human activities from an early age. The most important of these include fun, education and work. These activities are combined in different proportions and depend on the living environment of the individual. The environment of parents, siblings, grandparents, friends and acquaintances shapes a child's perception of the world and also affects the child when undertaking various life activities in various ways. The environment of people, objects and the same places also implies various motives in creating human behaviour, which translates into one's aspirations to achieve different life goals. The article is an attempt to approximate the impact of the family home environment, i.e. mainly parents, family traditions, peers, educators and teachers, on the motives for choosing the field of study among students of humanities at the University of Rzeszów and exact sciences' students from the Rzeszów University of Technology.

Słowa kluczowe: środowisko, edukacja, motywacja, praca

Streszczenie. Motywacja towarzyszy wszelkim aktywnościom człowieka od jego najmłodszych lat. Do tych najważniejszych należy zaliczyć: zabawę, edukację i pracę. Aktywności te łączą się w różnych proporcjach i zależą od środowiska życia jednostki. Otoczenie rodziców, rodzeństwa, dziadków, przyjaciół, znajomych, kształtuje u dziecka postrzeganie świata, a także wpływa w różny sposób na podejmowanie przez nie wiele czynności życiowych. Środowisko ludzi, obiektów, tych samych miejsc, implikuje rozmaite motywy w kreowaniu zachowania człowieka, które przekładają się na jego aspiracje do osiągnięcia różnych celów życiowych. Artykuł jest próbą przybliżenia wpływu środowiska domu rodzinnego, a więc głównie rodziców, tradycji rodzinnych, rówieśników, wychowawców, nauczycieli na motywy wyboru kierunku studiów wśród studentów nauk humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego, jak i studentów nauk ścisłych z Politechniki Rzeszowskiej.

Wprowadzenie

Środowisko życia dziecka ma wpływ na jego rozwój osobowy zarówno fizyczny, jak i psychospołeczny. Według Urie Bronfenbrennera (2009) rodzice odgrywają kluczową rolę w edukacji dzieci, jako jedno z wielu oddziaływań społeczno-kulturowych, do których zaliczyć należy także szkołę i społeczność w różnych kontekstach (Kim, Mok, Seidel, 2020, s. 1).

Na każdym z poziomów edukacji, kulturowym, relacyjnym i operacyjnym, jednostka zdobywa wiedzę i doświadczenia niezbędne do pełnienia ról społecznych, budowania swej tożsamości i koncepcji własnego życia. Tym samym, na każdym poziomie uruchomionych zostaje wiele interakcji, prowadzących do dalszych zmian zarówno systemu, jak i poszczególnych jednostek (Farnicka, Liberska, 2014, s. 59).

Yeeun Kim i współautorzy odwołują się do teorii systemów ekologicznych Bronfenbrennera (2009), która wyjaśnia, w jaki sposób socjalizacja wewnątrz rodziny (rodziców) i pomiędzy środowiskami społecznymi, a także kulturowymi dzieci wpływa na ich rozwój poznawczy i emocjonalny, jak również jest znaczący w kolejnych etapach procesu edukacji jednostki (Kim i in., 2020, s. 2).

Wybór kierunku studiów należy do odpowiedzialnych decyzji młodego człowieka. W większości przypadków ulega on różnym wpływom, np. domu rodzinnego czy szkoły. W literaturze przedmiotu pojawiają się coraz nowsze przykłady badań w zakresie motywacji wyboru kierunku studiów, które są wynikiem tych wpływów otoczenia.

Angel M. Mantica i współ. podkreślają, że rodzina może zainspirować dziecko do dobrych wyników w szkole. Kiedy uczniowie należą do pełnej rodziny, mogą zyskać większą pewność siebie w wykonywaniu zadania. Natomiast studenci, którzy mają całą rodzinę, są bardziej zachęceni do tworzenia pozytywnego stylu uczenia się w swoich eksploracjach (2020, s. 124).

Ewa Smoleń i Elżbieta Cipora wskazują na najważniejsze czynniki warunkujące wybór kierunku studiów medycznych: zainteresowania, zwiększenie szans na dobrą pracę oraz wpływ rodziny i nauczycieli. Jeśli chodzi o ostatnie czynniki, studenci studiów stacjonarnych uzyskali ponad 6%, natomiast niestacjonarnych ponad 26% wartości (2015, s. 34).

Z kolei Marek Pawlak i Kalina Grzesiuk wyliczają szeroką gamę ofert uczelnianych, które mają za zadanie przyciągnąć chętnych na studia. Autorzy wymieniają najczęściej powtarzające się elementy typu: łatwość dostania się na studia, staże zagraniczne, wysokie stypendia i granty, a czasami także zapewnienie pracy po uzyskaniu dyplomu. Natomiast ze środowiska domowego i szkolnego ważną rolę pełnią opinie rodziców, a także rówieśników, znajomych (2014, s. 10).

Robert Sadowski w swoich badaniach wykonanych w 2018 roku stwierdza, że zdecydowanym liderem w kategoriach ogólnych czynników motywujących wybór studiów są: zainteresowania kandydata (prawie 19%), a następnie – łatwość znalezienia pracy po studiach (prawie 12%) i niecałe 10% poprzez wpływ reklam, działań uczelni (Sadowski, 2019).

Jarosław Nadobnik wraz z zespołem porównał grupę badawczą według płci na motywację rozpoczęcia studiów. Trzy predykatory: konieczność zdobycia wyższego wykształcenia, przekonanie o łatwości dostania się na uniwersytet oraz perswazja przyjaciół lub rodziny wykazały istotność statystyczną (Nadobnik, Tarnowski, Nowak, 2017, s. 111).

Yeeun Kim i współautorzy wskazują w swoich badaniach na zaangażowanie psychiczne i behawioralne rodziców, którzy wywierają silniejszy wpływ niż poziom SES/wykształcenie rodziców, co podkreśla znaczenie bliższych wpływów rodziców na motywację i osiągnięcia dzieci imigrantów w edukacji (2020, s. 3).

Linda Messineo i współautorzy opisują rodzaje motywacji na wybór studiów pielęgnarskich i wyszczególniają w ankiecie badawczej również tradycje rodzinne pod względem kontynuacji zawodów medycznych w danej rodzinie (2019, s. 6).

Reasumując, autorzy dostrzegają ważność i wpływ perswazji rodziny, tradycji rodzinnych, rówieśników, znajomych na motywację wyboru kierunku studiów w swoich eksploracjach badawczych.

Motywacja a edukacja

Motywacja towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów i wpływa na wykonanie jakiegokolwiek czynności samoobsługowej czy także w ramach pracy zawodowej.

Tomasz Kocowski wyjaśnia motywację jako ogół procesów w systemie nerwowym człowieka, które przejawiają się tendencją do ukierunkowanej aktywności lub są jej przeciwne. Procesy te wywołują i pobudzają tę aktywność, tłumiąc inne tendencje albo sygnalizują satysfakcją lub dyssatisfakcją stopień zaspokojenia potrzeb lub realizacji zadań (1993, s. 384-389).

Motywacja według Philipa Zimbardo i współautorów to wszystkie procesy, które są zaangażowane w inicjowanie, ukierunkowanie i utrzymanie fizycznych i psychicznych aktywności człowieka. Motywacja wymaga pobudzenia i determinuje jedną z możliwych reakcji, którą jednostka uruchamia w konkretnej sytuacji. Każda motywacja obejmuje różne procesy umysłowe, mające wpływ na nasze działania i na dokonanie różnych wyborów. Dlatego też można przyjąć stwierdzenie, że motywacja towarzyszy wielu zachowaniom człowieka, który jest bardziej lub mniej tego świadomy (Zimbardo, Johnson, McCann, 2010, s. 60).

Natomiast Janusz Reykowski definiuje motywację jako proces psychicznej regulacji, dzięki któremu formują się dążenia jako tendencja do podejmowania ukierunkowanych czynności na określony cel. Czynności te mogą być powstrzymywane, odraczone lub też modyfikowane. Natomiast funkcją dążeń jest sterowanie czynnościami człowieka w taki sposób, aby doprowadzały one do określonego, zgodnego z intencją efektu (1992, s. 113).

Według Kazimierza Obuchowskiego motyw jest pewnym sformułowaniem określającym przyczyny działania. Jest to zwerbalizowanie celu i umożliwiający danej osobie podjęcie określonej czynności. Jeśli ktoś twierdzi, że działał bez motywu, to albo go ukrywa, albo cierpi na zaburzenia psychiczne. Wobec tego, punktem wyjścia każdego działania jest uświadomienie sobie celu i jego sformułowanie, a następnie określenie odpowiedniego programu działania (1983, s. 27-29).

Leszek Koziół w swojej książce podaje definicje motywacji różnych twórców. I tak autor wyjaśnia motywację za Michoniem (1981) jako „zespół sił i czynników pobudzających i podtrzymujących człowieka w zachowaniach zmierzających do osiągnięcia określonych celów. Wspomniane siły to: potrzeby, popędy, instynkty, aspiracje, a także stany napięć – zwane mechanizmami organizmu ludzkiego”. Inną definicję motywacji autor cytuje za Stabryłą (1995), stwierdzając,

że motywacja to atrybut świadomości człowieka jako cechy, która uzasadnia aktywizację działania bądź jej zaniechanie (Kozioł, 2002, s. 27).

Na podstawie podanych definicji stwierdza się, że motywacja zależy w dużej mierze od aktywności człowieka, która może być ukierunkowana na zaspokojenie potrzeb lub realizację zadań i zależy ona od rodzajów procesów motywacyjnych, albowiem mogą one pobudzać aktywność zewnętrzną jako wszelkie działania człowieka, a także aktywność wewnętrzną jako czynności psychiczne, w tym procesy umysłowe. Czasami mogą to być nawet działania odruchowe. Dopiero głębsza analiza zachowań może przybliżyć badacza do odkrycia pojedynczego motywu działania (Kocowski, 1993, s. 384).

Motywacja do uczenia się

Motywacja jest jednym z najważniejszych czynników, które mają znaczenie w działalności człowieka. Owa działalność jest pewną aktywnością jednostki, zmierzającej do wykonania z góry ustalonego zadania czy też wielu zadań. Bożena Tołwińska wskazuje na szczególne znaczenie motywacji w ramach organizacji i zarządzania, albowiem poziom zaangażowania pracowników w realizację określonych wcześniej celów decyduje o jej efektywności. Według autorki podobnie jest z pobudzaniem uczniowskiej motywacji do osiągnięcia celów związanych z uczeniem się (Tołwińska, 2009, s. 196).

Philip Zimbardo i współpr. wyróżniają dwa motywy uczenia się: **wewnętrzne i zewnętrzne**.

Motywy wewnętrzne są bardzo pożądane, ponieważ charakteryzują się wykonywaniem danej czynności przez jednostkę dobrowolnie z poczuciem odczuwania przez nią przyjemności, a nawet radości, np. dziecko uczy się pewnych rzeczy z ciekawości poznawczej, dąży za wszelką cenę do wyjaśnienia otaczających go zjawisk bez jakiegokolwiek przymusu ze strony opiekunów. Motywacja wewnętrzna pochodzi więc z wnętrza człowieka, który angażuje się w działanie dla samego działania, także pod nieobecność zewnętrznej nagrody. Mogą to być przeróżne sposoby spędzania czasu wolnego, które są zwykle motywowane wewnętrznie. Ten rodzaj motywacji ma swoje źródła w wewnętrznych właściwościach, na przykład cechach osobowościowych czy szczególnych zainteresowaniach (Zimbardo, i in., 2010, s. 62).

Motywacja wewnętrzna jest więc wartością niezależną, autonomiczną, która przynosi jednostce wiele satysfakcji. Na podstawie przeprowadzonych badań wynika, że uczniowie posiadający wysoki poziom tej motywacji odnoszą w szkole

większe sukcesy i mają większe osiągnięcia. W dodatku posiadają oni niski poziom lęku związanego ze szkołą, nauczycielami i przedmiotami, a także pozytywnie oceniają własne kompetencje. Te efekty wyników badań są niezależne od poziomu nauczania, płci oraz grupy etnicznej (Tołwińska, 2009, s. 197).

Motywacja zewnętrzna obejmuje zachowania nakierowane na zewnętrzne skutki, np. oceny szkolne, pochwały, a nie zachowania nastawione na likwidację wewnętrznego napięcia (Zimbardo, i in., 2010, s. 62).

Wykonywanie zadań jest także środkiem do osiągnięcia jakiegoś celu jako efekt motywów zewnętrznych, np. może być nim coś wartościowego. Potrzeby ludzkie są różnorodne i dzięki takim rodzajom działania, duża ich część może zostać zaspokojona. Według Zimbardo, uczniowie są zewnętrznie motywowani do uczenia się poprzez np. nagrody, kary, oceny, pochwały odnoszące się do ich osiągnięć czy z powodu przymusu (Zimbardo i in., 2010, s. 62).

Ostatnie rozróżnienie przeciwstawia motywy i popędy człowieka wynikające z **motywacji świadomej** tym, których źródła tkwią w **motywacji nieświadomej**, albowiem zmotywowani ludzie mogą, ale nie muszą być świadomi popędów czy motywów, które leżą u podstaw ich zachowania – podobnie jak pobudzenie emocjonalne może pojawiać się świadomie lub na poziomie nieświadomym. Według Zygmunta Freuda w nieświadomym umyśle kryją się złożone motywy oparte na traumatycznych doświadczeniach i konfliktach o naturze seksualnej (Zimbardo i in., 2010, s. 63).

Ludzie z reguły kierują się wieloma motywami jednocześnie, przy czym ich hierarchia ważności jest labilna i nie zawsze w pełni uświadomiona. Odczuwalne realnie potrzeby mieszają się bardziej lub mniej z określonymi marzeniami, emocje pozytywne z negatywnymi, a zaufanie do siebie z niepewnością (Chodkowski, 2019, s. 81).

Środowisko edukacyjne

Rodzina i szkoła tworzą razem tzw. środowisko wychowawcze i edukacyjne, w którym poszczególne osoby wpływają na rozwój psychiki i kształtowanie się osobowości dzieci i młodzieży. Z jednej strony rodzina wywiera wpływ na wytworzenie określonego systemu wartości, np. dobro i zło. Rodzice bowiem swoim zachowaniem i ocenami ukazują dziecku wszystko to, co w życiu jest ważne, z czym należy się liczyć. Rodzina ma więc wyjątkową siłę oddziaływającą na kształtowanie osobowości dziecka w okresie dzieciństwa i również na okres dojrzewania i dorosłości. Natomiast z drugiej strony, wychowanie i edukacja

w szkole powierzona jest nauczycielowi, który towarzyszy uczniowi na drodze jego rozwoju. Nauczyciele w swojej pracy wychowawczej dopełniają zadania opiekuńczo-wychowawcze rodziców (Miciura, nr 5836).

Należy zgodzić się z autorami, że nauka dziecka w szkole jest niewątpliwie wspierana zarówno przez placówkę oświatową, jak i środowisko domu rodzinnego, a synergia między rodzicami, nauczycielami i uczniem przyczynia się do lepszego wykorzystania potencjału wszystkich stron.

Marzanna Farnicka i Hanna Liberska rozszerzają czynniki procesu edukacji twierdząc, że jednostka zdobywa wiedzę i doświadczenia niezbędne do pełnienia ról społecznych na każdym poziomie, do którego włączają: edukację, kulturę, relację i operację. Wszystkie te bodźce wpływają na wieloletni proces budowania przez jednostkę swojej tożsamości i przygotowują ją do opracowania koncepcji własnego życia (2014, s. 59).

Jolanta Nowak postrzega uczenie się jako interakcję jednostki z kulturą. Autorka pisze za Baumanem, że uczeń ma zmierzać do samodzielnego poszerzania wiedzy i nabywania umiejętności. Cenne są przy tym cechy charakteru, takie jak: entuzjazm, konsekwencja i wytrwałość w realizacji wcześniej opracowanych projektów (2015, s. 64).

Badacze z różnych krajów próbują opracować najlepsze modele kształcenia. I tak np. M. Farnicka, H. Liberska (2014, s. 65, 66). koncentrują się na modelu szkoły zwanym Culturally Relevant Pedagogy (CRP), w którym wskazuje się, że edukacja ma istotny związek ze środowiskiem (Brown-Jeffy, Cooper 2011) i jest on oparty na pięciu elementach:

1. Identyfikacja tożsamości podmiotów edukacji i ich oczekiwanych kulturowo osiągnięć.
2. Stworzenie zasad sprawiedliwego oceniania i równego dostępu do wiedzy.
3. Uwzględnienie potencjału rozwojowego uczniów poprzez używanie narzędzi i sposobów pracy adekwatnych do ich rozwoju i psychologicznych potrzeb, np. style i techniki uczenia, jak i umiejętności dotyczących motywowania, angażowania, współpracy i komunikacji.
4. Filozofia edukacji – jako podejście holistyczne w uczeniu ‘całego dziecka’, czyli wspierania rozwoju i umożliwienie przenoszenia wiedzy poza szkołę, która integruje środowisko szkolne z domowym i lokalnym. Brane są pod uwagę głównie umiejętności kulturowo uznane za rozwojowe, m.in.: komunikacji interpersonalnej, radzenia sobie z emocjami czy umiejętności współpracy.

5. Budowanie relacji i atmosfery w szkole i klasie na bazie otwartości, zaufania i traktowania po partnersku uczniów wraz z rodzicami.

Jolanta Nowak przybliży samoregulującą teorię uczenia (SRL – self-regulated learning) Barrego Zimmermana (1994). Model ten opiera się na założeniu, że większe zaangażowanie uczniów w edukację przyczynia się do większej odpowiedzialności za swoje życie, co uwidacznia się w osiąganiu lepszych wyników w nauce. Jednak do osiągnięcia tego celu muszą być spełnione trzy następujące po sobie fazy. Na początku powinno być przygotowane zaplanowanie działania, w którym uczeń wyznaczy krótko- i długoterminowe cele. W trakcie realizacji planów należy dokładnie ocenić sytuację i wybierać odpowiednie strategie działania, poprzez praktykę związaną z wdrażaniem wybranych strategii, monitorowaniem postępów i dokonywaniem bieżących korekt, aż do oceny polegającej na określeniu skuteczności poszczególnych strategii względem przyjętych wcześniej zamierzeń (Nowak, 2015, s. 66, 67).

Reasumując, oprócz sprzyjającego środowiska edukacyjnego, ważną rolę odgrywają również uzdolnienia, towarzyszące temu kreatywność, cierpliwość i przyjemność. Wymienione czynniki są niezbędne w budowaniu silnego kapitału intelektualnego, który zaprocentuje w kolejnych latach rozwoju jednostki, a zwłaszcza w trakcie wykonywania pracy zawodowej.

Metodologia badań własnych

Przedmiotem tego opracowania jest analiza wpływu środowiska studentów nauk humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego (UR) i studentów nauk ścisłych Politechniki Rzeszowskiej (PR) na motywy wyboru ich studiów. Celem badania było wzbogacenie wiedzy na temat znaczenia wpływu na motywację wyboru kierunków studiów przez studentów reprezentujących dwie główne uczelnie w Rzeszowie.

W nawiązaniu do tematu eksploracji sformułowano następujące problemy badawcze:

Czy istnieją (a jeśli tak, to jakie) różnice w postrzeganiu wpływów na motywację ze strony: rodziców, tradycji rodzinnych, rówieśników, nauczycieli, mediów, doradcy zawodowego, a także biorąc pod uwagę łatwość dostania się na dany kierunek rozpoczęcia studiów wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej.

Do wszystkich przypadków założono hipotezę zerową (H0), stwierdzającą brak istotności statystycznej między dwiema grupami reprezentującymi odrębne uczelnie.

Badania przeprowadzono w grupach studentów rozpoczynających studia na dwóch uczelniach: na kierunkach humanistycznych i na kierunkach ścisłych. Badaniami objęto 400 studentów, w tym 200 studiujących kierunki humanistyczne na Uniwersytecie Rzeszowskim i 200 osób na studiach ścisłych Politechniki Rzeszowskiej, a po weryfikacji odrzucono 17 z powodu niekompletnych odpowiedzi. Do dalszego etapu zakwalifikowano 383 ankiety, w tym 190 respondentów realizujących wybrany kierunek humanistyczny oraz 193 studiujących na wybranych kierunkach ścisłych. Badania przeprowadzono na dwóch uczelniach w czwartym kwartale 2018 roku, wykorzystując do tego celu kwestionariusz ankiety, opracowany przez autora artykułu, w którym posłużono się skalą Likerta. Studenci wypełniali ankiety bezpłatnie i anonimowo. Obliczenia wykonano w programie SPSS (Chodkowski, 2019, s. 177).

Wyniki badań

Badania przeprowadzono w dwóch uczelniach: Uniwersytecie Rzeszowskim i Politechnice Rzeszowskiej. Wzięto pod uwagę kierunki, na których studiuje porównywalna liczba zarówno kobiet, jak i mężczyzn.

W tabeli 1. zaprezentowano płeć respondentów według podziału na uczelnie. Kobiety zdecydowanie dominują w obydwu uczelniach i stanowią średnią 62,45% wszystkich badanych.

Tabela 1. Płeć badanych według podziału na uczelnie

Uczelnia	Płeć badanych					
	Kobiety	%	Mężczyźni	%	Razem	%
Uniwersytet Rzeszowski (UR)	120	63,2	70	36,8	190	100
Politechnika Rzeszowska (PR)	119	61,7	74	38,3	193	100

Źródło: materiał ilustracyjny zamieszczony w tym artykule pochodzi z badań własnych.

Kolejna tabela 2. prezentuje wyniki zamieszkiwania respondentów. Studenci z Uniwersytetu Rzeszowskiego w niewielkiej przewadze mieszkają na wsi – 51,1%, natomiast u badanych z Politechnice Rzeszowskiej wartość wynosi 63,2%.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych według podziału na uczelnie

Uczelnia	Miejsce zamieszkania					
	Wieś	%	Miasto	%	Razem	%
Uniwersytet Rzeszowski (UR)	97	51,1	93	48,9	190	100
Politechnika Rzeszowska (PR)	122	63,2	71	36,8	193	100

Wybór drogi życiowej według Jana Poleszczuka zależy nie tylko od własnych preferencji, ambicji i zdolności, wiedzy i posiadanych informacji, ale również od środowiska życia. Autor podkreśla, że znaczący wpływ na dokonywane wybory wywierają rodzice, nauczyciele i koledzy (2017, s. 13).

Na podstawie własnych badań zrealizowanych w 2016 roku, dotyczących motywów wyboru kierunku studiów pedagogicznych, ważnymi czynnikami w tym zakresie były wpływy środowiska domu rodzinnego, szkoły, a także uczelni (Chodkowski, 2016, s. 206).

Tabela 3. Rodzice a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ rodziców na motywację wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	89	46,84	60	31,1	Chi-kwadrat Pearsona	12,760	4	013
					Iloraz wiarygodności	12,944	4	012
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	43	22,63	50	25,9	Miary sumaryczne			
					Nominalna / nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	36	18,93	45	23,3	Phi	183	013	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	11	5,8	25	13,0	V Kramera	183	013	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	11	5,8	13	6,7	Współczynnik kontyngencji	180	013	

Yeeun Kim i współautorzy (2020, s. 2) koncentrują swoje badania za Eccles (2007) na procesach socjalizacji w rodzinie, w których rodzice wpływają na osiągnięcia naukowe swoich dzieci, a to z kolei przyczynia się do większej ich motywacji wyboru uczenia.

Pierwsze badanie dotyczyło wpływu rodziców na motywację wyboru studiów. Na podstawie wyników badań w tabeli 3., respondenci z obydwu grup zaznaczyli czynniki, które były zupełnie bez znaczenia – 46,84% wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i 31,1% u studentów z Politechniki. Na drugim miejscu znalazły się wartości dotyczące czynników mało ważnych – 22,6% i 25,9%. Natomiast czynniki, które były decydujące – ich wartości kształtowały się na poziomie 5,8% i 6,7%. Należy zaznaczyć, że zsumowane wartości czynników, które miały wpływ na motywację wyboru studiów w różnym stopniu na tak, w przypadku nauk humanistycznych kształtują się na poziomie 53,16%, natomiast u studentów nauk ścisłych wyniosły aż 68,9%. Można stwierdzić, że rodzice mają duży wpływ na dalsze kształcenie swoich dzieci, jakkolwiek przejawia się ono częściowo na różnych poziomach wyboru.

Tabela 4. Tradycje rodzinne a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ tradycji rodzinnych na motywację wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	165	86,8	145	75,1	Chi-kwadrat Pearsona	13,825a	4	008
					Iloraz wiarygodności	14,350	4	006
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	10	5,3	20	10,4	Miary sumaryczne			
					Nominalna / nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	6	3,2	20	10,4	Phi	190	008	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	4	2,1	6	3,1	V Kramera	190	008	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	5	2,6	2	1	Współczynnik kontyngencji	187	008	

Tradycje rodzinne są ważnym aspektem wpływu na motywację wyboru studiów i jest to widoczne w różnych zawodach. Jednym z przykładów są wyniki badań przeprowadzonych przez Ludmiłę Waszkiewicz i współautorów, dotyczących motywów podjęcia studiów medycznych, w których tradycje rodzinne uzyskały 7% udziału we wskazaniach. Studenci odczuwają presję ze strony rodziny o tradycjach medycznych i ich oczekiwaniach związanych z wyborem zawodu

przez potomka. W dodatku przejmujący po rodzinie działalność medyczną jest obeznany ze specyfiką środowiska medycznego i podejmując pracę, ma o wiele lepszy start życiowy (2012, s. 224, 225).

Na podstawie wyników zawartych w tabeli 4. wartości wynoszą 86,8% u humanistów i 75,1 u ścisłych – jeśli chodzi o czynniki, które były dla nich zupełnie bez znaczenia. Natomiast dla czynników, które były decydujące o motywacji podjęcia studiów, wartości są niewielkie i wynoszą odpowiednio 2,6% u humanistów i 1% u ścisłych. Należy przez to rozumieć, że respondenci nie utożsamiają siebie z tradycjami rodzinnymi na kierunkach studiów. Nawet jeśli dostrzegają jakiegokolwiek połączenia, chcą rozwijać się zawodowo według własnej koncepcji i spróbować własnych sił w innej branży.

Tabela 5. Koledzy a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ kolegów a motywacja wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	150	78,93	128	66,3	Chi-kwadrat Pearsona	10,263a	4	036
					Iloraz wiarygodności	11,847	4	019
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	22	11,6	34	17,6	Miary sumaryczne			
					Nominalna/nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	13	6,84	21	10,9	Phi	164	036	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	5	2,63	6	3,1	V Kramera	164	036	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	0	0	4	2,1	Współczynnik kontyngencji	162	036	

Jan Poleszczuk pisze, że uczniowie aktywnie uczestniczą i funkcjonują w różnych grupach rówieśniczych. Nawiązują oni relacje interpersonalne bliższe lub dalsze, które są związane z określoną rolą i pozycją w danej grupie. Środowisko szkolne tworzy więc złożony i dynamiczny układ. Uczniowie mają różne uzdolnienia, zainteresowania, a poprzez swoją aktywność edukacyjną, systematycznie oddziałują na klasę, grupę rówieśniczą i swoim zachowaniem mogą wpływać w jakimś stopniu na wybór kierunku studiów rówieśników (2017, s. 14, 15).

Według danych z tabeli 5. wpływ kolegów okazał się mało istotny wśród odpowiedzi respondentów. Największe wartości otrzymały czynniki, które były zupełnie bez znaczenia: 78,9% UR i 66,3% PR. Natomiast dla czynników decydujących odpowiedzi kształtowały się w zakresie od 0% UR do 2,1% dla studentów PR.

Należy przyjąć pewne założenie, że osoby przebywające w naszym otoczeniu wpływają na nasze motywy działania w większym lub mniejszym stopniu, zależy to od naszej świadomości.

Tabela 6. Nauczyciele a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ nauczycieli na motywację wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	%	N=193	%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	124	65,3	119	61,6	Chi-kwadrat Pearsona	3,562	4	469
					Iloraz wiarygodności	3,582	4	465
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	25	13,1	37	19,2	Miary sumaryczne			
					Nominalna/nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	21	11,1	23	11,9	Phi	096	469	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	16	8,4	11	5,7	V Kramera	096	469	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	4	2,1	3	1,6	Współczynnik kontyngencji	096	469	

Uczniowie funkcjonują w systemie szkolnym, w którym nauczyciel jako mistrz w swojej dziedzinie jest wzorem do naśladowania dla swoich podopiecznych. Pełni rolę pomysłodawcy, jest przede wszystkim przewodnikiem, wspierającym ucznia w poznawczym przetwarzaniu informacji i konstruowaniu osobistych struktur wiedzy. Często nauczyciel inspiruje ucznia, a także kontroluje i ocenia, w stronę następnej ścieżki kształcenia (Nowak, 2015, s. 67).

Kolejne pytanie dotyczyło wpływu nauczycieli na wybór kierunku studiów. Na podstawie danych z tabeli 6. odpowiedzi respondentów z dwóch grup otrzymały zbliżone wartości: 65,3% i 61,6% przy czynnikach, które nie miały zupełnie żadnego znaczenia na wybór studiów. W przeciwieństwie do tego, niewielkie wartości na poziomie 2,1% i 1,6% dotyczyły tych czynników, które miały

decydujące znaczenie w wyborze studiów. Można zauważyć, że nauczyciel nie spełnia znacząco swojej roli w tym zakresie, jaka została mu przypisana, a ponadto w wielu przypadkach współczesny nauczyciel częstokroć nie przyciąga uczniów do swojego przedmiotu, nie zachęca, nie mobilizuje i nie wspiera.

Tabela 7. Łatwość dostania się na studia a motywacja wyboru studiów według badanych

Łatwość dostania się na studia a motywacja wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	39	20,53	44	22,8	Chi-kwadrat Pearsona	2,127	4	712
					Iloraz wiarygodności	2,132	4	712
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	38	20	39	20,2	Miary sumaryczne			
					Nominalna / nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	47	24,74	54	28,0	Phi	075	712	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	42	22,1	32	16,6	V Kramera	075	712	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	24	12,63	24	12,4	Współczynnik kontyngencji	074	712	

Niż demograficzny jest dostrzegalny na polskich uczelniach od kilku lat. Szkoły wyższe przygotowują różne oferty, aby przyciągnąć do siebie większą liczbę zainteresowanych studiowaniem. Do najczęstszych zaliczyć można m.in.: łatwość dostania się na studia, pomoc socjalną, akademik, możliwości odbywania praktyki za granicą, specjalne staże, zatrudnienie po ukończeniu niektórych kierunków studiów itp. Na pytanie o łatwość dostania się na studia jako motywator ich wyboru, odpowiedzi były bardzo zbliżone – po ok. 20% w obydwu grupach, jakkolwiek najwyższe okazały się w opcji 3. – czynników średnio ważnych i wyniosły odpowiednio 24,74% dla studentów Uniwersytetu i 28% dla studentów Politechniki. Łatwość podjęcia studiów jest więc ważną ofertą ze strony uczelni, mającą czasami znaczący wpływ wśród młodzieży na ich motywację wyboru studiów.

Tabela 8. Media a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ mediów na motywację wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	95	50,0	104	53,9	Chi-kwadrat Pearsona	1,353	4	852
					Iloraz wiarygodności	1,354	4	852
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	38	20,0	41	21,2	Miary sumaryczne			
					Nominalna / nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	35	18,4	30	15,5	Phi	059	852	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	19	10,0	15	7,8	V Kramera	059	852	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	3	1,6	3	1,6	Współczynnik kontyngencji	059	852	

Media stanowią potężne źródło wszelkiej informacji, także z zakresu zawodoznawstwa. Coraz więcej wiadomości jest dostępnych na stronach internetowych, które dotyczą rynku pracy, wykonywanych zawodów, zapotrzebowania na dane kwalifikacje, wysokości zarobków, itp. Specjaliści opisują różne sytuacje na rynku pracy, przybliżają poszczególne kwestie w zakresie zatrudnienia, możliwości uzyskania nowych kwalifikacji, a także przedstawiają różne prognozy kształtowania się popularności zawodów na kolejne lata. Takie przewidywania są niezwykle ważne, zwłaszcza dla młodzieży stojącej przed dokonaniem właściwego i odpowiedzialnego wyboru dalszej ścieżki kształcenia, biorąc pod uwagę, że potrzebują na to około pięciu lat. Na stronach internetowych młodzież może zapoznać się z ramami kwalifikacyjnymi zawodów, czyli na temat potrzebnych kwalifikacji do wykonywania każdego rodzaju pracy. Z drugiej strony również uczelnie działają aktywnie w tym zakresie, przedstawiając ofertę studiów wraz ze wsparciem mieszkaniowym, ekonomicznym, stażami zagranicznymi czy możliwością zatrudnienia po ukończeniu studiów i zdobyciu kwalifikacji.

W kolejnym badaniu dotyczącym wpływu mediów na motywację wyboru studiów, wartości procentowe czynników niemających wpływu na podjętą decyzję wyboru studiów były na zbliżonym poziomie (50% UR i 53,9% PR). Natomiast wartości czynników decydujących były znikome – 1,6% dla studentów obydwu grup. Można wywnioskować, że młodzi ludzie nie kierowali się głównie

wpływem mediów na motywację wyboru studiów. Jakkolwiek należy zauważyć, że czynniki o słabszej ważności były często zaznaczane przez badanych, co potwierdza, że media wywierają potężny wpływ na naszą podświadomość, który jest następnie odtwarzany w przeróżny sposób i wykorzystywany w działaniu.

Tabela 9. Doradca zawodowy a motywacja wyboru studiów według badanych

Wpływ doradcy zawodowego na motywację wyboru studiów	Uniwersytet Rzeszowski		Politechnika Rzeszowska		Chi-kwadrat			
	N=190	100%	N=193	100%		Wartość	df	α
1. Czynniki, które były dla Ciebie zupełnie bez znaczenia	170	89,5	155	80,3	Chi-kwadrat Pearsona	11,921	4	018
					Iloraz wiarygodności	12,406	4	015
2. Czynniki, które były dla Ciebie mało ważne, ale jednak je dostrzegałeś, brałeś pod uwagę	9	4,7	22	11,4	Miary sumaryczne			
					Nominalna / nominalna	Wartość	Istotność przybliżona	
3. Czynniki, które były średnio ważne	4	2,1	12	6,2	Phi	176	018	
4. Czynniki, które były ważne, ale nie decydujące	3	1,6	3	1,6	V Kramera	176	018	
5. Czynniki, które były dla Ciebie decydujące	4	2,1	1	0,5	Współczynnik kontyngencji	174	018	

Na podstawie wyników badań w tabeli 9. ponad 80% respondentów z obydwu grup zaznaczyło opcję, w której nie był istotny wpływ doradcy zawodowego na wybór kierunku studiów. Natomiast niewiele, bo 2,1% studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego wzięło pod uwagę pomoc doradcy w wyborze dalszego kształcenia. Wyniki z tego badania wskazują na to, że młodzież ma niską świadomość dotyczącą roli doradcy zawodowego i jego wpływu na ich rozwój. Prawdopodobnie problem zminimalizuje się w ciągu następnych paru lat za sprawą rozporządzenia MEN, które 1 września 2018 r. weszło w życie wprowadzając doradztwo zawodowe do obowiązkowego nauczania na wszystkich etapach kształcenia podstawowego i średniego. Rozporządzenie określiło treści programowe, warunki, sposób realizacji i organizacji doradztwa zawodowego w szkołach i placówkach. Treści programowe zakładają cztery obszary tematyczne typu: poznanie siebie, świat zawodów i rynek pracy, rynek edukacyjny i uczenie się

przez całe życie, a także planowanie własnego rozwoju i podejmowanie decyzji edukacyjno-zawodowych (Dz.U. z 2018 r., poz. 1675, zał. 1).

Konkluzja

W podsumowaniu badań zaprezentowanych w niniejszym artykule należy zaznaczyć, że kobiety stanowią zdecydowaną większość badanych, a także więcej studentów mieszka na wsi. Respondenci zaznaczyli według skali Likerta różny poziom wpływów ze strony otoczenia rodzinnego, szkolnego na motywację podjęcia kierunku studiów.

Istnieją widoczne różnice w postrzeganiu wpływów na motywację wśród studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej z następujących obszarów:

- **otoczenia rodzinnego:** rodziców, tradycji rodzinnych,
- **otoczenia szkolnego:** kolegów, nauczycieli, doradcy zawodowego,
- **otoczenia uczelni:** mediów, łatwości dostania się na dany kierunek.

Istotne statystycznie różnice ($p < 0,05$) w odniesieniu do decyzji podejmowanych przez studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i Politechniki Rzeszowskiej są w przypadku czterech spośród siedmiu wymienionych wpływów na motywację wyboru studiów i są to: rodzice (tab. 3), tradycje rodzinne (tab. 4), koledzy (tab. 5) i doradca zawodowy (tab. 9). Te wpływy są w większym zakresie decydujące dla studentów z Politechniki Rzeszowskiej. Siła związku zależności jest na poziomie małym. W tych przypadkach $p < 0,05$, dlatego przyjmuje się hipotezę alternatywną H_1 . W pozostałych badaniach dotyczących wpływu na motywację wyboru studiów, tj. nauczycieli (tab. 6), mediów (tab. 8) oraz łatwości dostania się na studia (tab. 7), zróżnicowanie między grupami wynosi poniżej 95%, a więc $p > 0,05$, dlatego nie ma podstawy do odrzucenia hipotezy zerowej. Te wpływy są decydujące w większym zakresie dla studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Analizując wartości procentowe, dostrzega się znikomy wpływ na motywację wyboru studiów m.in.: tradycji rodzinnych, kolegów, nauczycieli i doradcy zawodowego. Wartości procentowe dotyczące czynników, które nie miały żadnego wpływu na motywację wyboru studiów, mieszczą się w przedziale od ponad 60% do prawie 90%. Nieco lepiej wypadają wpływy mediów i rodziców. W przypadku mediów wartości kształtują się na poziomie 50%, natomiast wpływy (czynników bez znaczenia) rodziców wynoszą 47% u humanistów oraz 31% u studentów Politechniki Rzeszowskiej.

Wśród ofert ze strony uczelni „łatwość dostania się na studia” ma znaczenie dla studentów z obydwu grup i jest ważnym bodźcem, mającym wpływ na motywację wyboru kierunku studiów.

Niepokoić może fakt, że studenci nie potrzebują konsultacji u doradcy zawodowego (ponad 80% wyborów). Prawdopodobnie chcą oni rozwijać umiejętności zawodowe według własnych potrzeb i wyborów, chociaż nie zawsze właściwych. Podążają oni także do osiągnięcia wytyczonych przez siebie, poszczególnych celów według własnego pomysłu i opracowania, z pominięciem wszelkiej pomocy i wsparcia w obszarze doradztwa zawodowego (Chodkowski, 2019, s. 185).

Nieco lepiej wypada wpływ nauczycieli. Po zsumowaniu wszystkich czynników, które miały jakkolwiek wpływ na motywację wyboru studiów, wartości wyniosły około 35–38%. Potwierdza się założenie, że nauczyciel jest wzorem do naśladowania oraz ma pozytywne oddziaływanie na ucznia przy kolejnym wyborze dalszego kształcenia.

W podsumowaniu stwierdza się, że są widoczne wpływy otoczenia zarówno szkolnego, jak i rodzinnego na motywację wyboru kierunku studiów, jakkolwiek nie są one znaczące w dużym stopniu. Studenci kierują się głównie własnymi zainteresowaniami, uzdolnieniami, a także patrzą na swoje plany zawodowe przez pryzmat dużego bezrobocia, zwłaszcza w obszarach wiejskich i małomiasteczkowych.

Wyniki badań poszerzają wiedzę na temat wpływów środowiska młodzieży na motywację wyboru kierunków studiów. Dostrzega się bowiem pewną spójność między domem rodzinnym a otoczeniem szkoły (nauczyciele, rówieśnicy). Nie bez znaczenia jest wizerunek uczelni w mediach, a też jej oferta z dużymi możliwościami rozwoju edukacyjnego i prozawodowego. Nieco gorzej wypada doradca zawodowy, który jest ciągle niedoceniany przez uczniów zarówno kształcenia podstawowego, średniego, jak i wyższego.

Zaleca się przeprowadzenie podobnych badań w celu dalszego diagnozowania postaw prozawodowych młodzieży (nie tylko studenckiej) w zakresie wpływów środowiska na motywację wyboru kierunku studiów i związanych z tym planów zawodowych. Wyniki badań mogą być wykorzystane przez doradców zawodowych, szkolnych, wykładowców i rodziców. Motywy, jakimi kierują się studenci, mogą być również pomocne w tworzeniu nowych programów kształcenia, które będą lepiej dostosowane do potrzeb zmieniającego się rynku pracy.

Referencje

- Chodkowski, Z. *Plany zawodowe studentów pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego w kontekście miejsca ich zamieszkania*. Zarządzanie Publiczne, 2(46). (2019).
- Chodkowski, Z. *Autoocena własnych szans funkcjonowania zawodowego po ukończeniu studiów pedagogicznych*. Szkoła-Zawód-Praca, 17 (2019).
- Chodkowski, Z. (2019). *Adaptacja człowieka do środowiska pracy*. Rzeszów: UR.
- Farnicka, M., Liberska, H. *Tworzenie środowiska sprzyjającego uczeniu się – analiza wybranych czynników*. Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja, 67(3). (2014).
- Kocowski, T. (1993). *Motywacja*. W: W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Kima, Y., Mokb, S. Y., Seidelc, T. *Parental influences on immigrant students' achievement-related motivation and achievement: A meta-analysis*. Educational Research Review, 30 (2020), 100327.
- Kozioł, L. (2002). *Motywacja w pracy. Determinanty ekonomiczno-organizacyjne*. Warszawa-Kraków: Wyd. Nauk. PWN.
- Mantica, A., Moneva, J., Malbas, M. *Family Status and Self-Motivation in Studies*, International Research in Education, Vol. 8, No. 1 (2020).
- MEN, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 16 sierpnia 2018 r. w sprawie doradztwa zawodowego, Dz.U. z 2018 r., poz. 1675.
- Messineo, L., Allegra, M., Seta, L. *Self-reported motivation for choosing nursing studies: a self-determination theory perspective*. Messineo et al. BMC Medical Education, 19 (2019), 192.
- Miciura, B. *Szkoła jako środowisko wychowawcze*. Archiwum publikacji w serwisie Publikacje edukacyjne nr 5836, <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=5836> (15.04.2020).
- Nadobnik, J., Tarnowski, M., Nowak, M.A. *Motives for Choosing Studies as Predictors of Career Plans of Tourism and Recreation Students*. Central European Journal of Sport Sciences and Medicine, 18 (2). (2017).
- Nowak, J. *Środowisko uczące – (nie)doceniony obszar edukacji*. Lubelski rocznik pedagogiczny, 2, t. XXXiV. (2015).
- Obuchowski, K. (1983). *Psychologia dążeń ludzkich*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Pawlak, M., Grzesiuk, K. *Czynniki wpływające na wybór studiów na przykładzie maturzystów województwa lubelskiego*. Przedsiębiorczość i Zarządzanie Wydawnictwo, t. XV, z. 8, cz. II (2014).
- Poleszczuk, J. *Decyzje edukacyjne maturzystów. Kontekst społeczny i indywidualne postawy młodzieży Białegostoku wobec wykształcenia wyższego*. Pogranicze. Studia Społeczne t. XXXI (2017).
- Reykowski, J. (1992). *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość*. W: T. Tomaszewski (red.), *Psychologia ogólna*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Sadowski, R. *Czynniki wpływające na wybór studiów*, Warszawa 2019, <https://biznes.newseria.pl/biuro-prasowe/edukacja/czynniki-wplywajace-na,b1341706904> (15.04.2020).
- Smoleń, E., Cipora, E. *Wpływ wybranych czynników na wybór kierunku studiów i plany zawodowe studentów ratownictwa medycznego*. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, t. 21, 1 (2015).

- Tołwińska, B. (2009). *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)*. W: J. Izdebska i J. Szymanowska (red.), *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*. Białystok: Trans Humana.
- Waszkiewicz, L., Zatońska, K., Einhorn, J., Połtyn-Zaradna, K., Gawel-Dąbrowska, D. *Motywacje wyboru studiów medycznych na przykładzie studentów Akademii Medycznej we Wrocławiu*. *Hygeia Public Health*, 47(2). (2012).
- Zimbardo, Ph., Johnson, R.L., McCann, V. (2010). *Psychologia. Kluczowe Koncepcje. Motywacja i uczenie się*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.